

MEGHÍVÓ

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet
Régi Zenetörténet Osztálya
meghívja Önt a **Szendrei Janka**
születésnapja alkalmából rendezett

RESONEMUS PARITER

tudományos konferenciára

2018. november 15. csütörtök

MTA BTK
Zenetudományi Intézet
Bartók-terem

Budapest I., Táncsics u. 7.

10.00
**Ünnepélyes megnyitó,
Szendrei Janka köszöntése**

Beszédet mond RICHTER PÁL, az MTA BTK
Zenetudományi Intézet igazgatója és
CZAGÁNY ZSUZSA, a Régi Zenetörténeti Osztály
vezetője

A konferencia levezető elnöke:
MADAS EDIT, MTA-OSzK Res Libraria Hungariae
Kutatócsoport Fragmenta Codicum Műhely

Délelőtti ülészak

10.30 FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN: Az esztergomi rítus
hat évszázada. A XI. századi források és a folytonosság
kérdése

11.00 SANDA ANNA: Zsolozsmák a *proprium* és *com-
mune* határán: A húsvéti időszak *commune* tételkész-
letének rétegei és zenei stílusa

* Kávészünet *

11.50 CZAGÁNY ZSUZSA: A „Szendrei-szekrény”-től a
digitális fragmentológiáig

12.20 SZOLIVA GÁBRIEL OFM: Hagyománytisztelet
és egyéni alakítás a zágrábi székesegyház 15. század
eleji himnáriumában

* Ebédszünet *

Délutáni ülősszak

14.30 GILÁNYI GABRIELLA: Esztergomi kódexsorozataink új *Graduale Strigoniense* töredékek fényében

15.00 EVA VESELOVSKÁ: *Ad honorem Janka Szendrei*: Die Graner Notation in der Slowakei – die neuesten Forschungsergebnisse

* Kávészünet *

15.50 PAPP ÁGNES: „Cantionalia” – a liturgikus ének retrospektív forrástípusa a középkor utáni történelmi Magyarországon

16.20 DÉRI BALÁZS: Borsai Ilona első egyiptomi tanulmányútja

* * *

Záróbeszédet mond DAVID HILEY,
a Regensburgi Egyetem Zenetudományi
Tanszékének nyugalmazott professzora

CZAGÁNY ZSUZSA

A „Szendrei-szekrény”-tól a digitális fragmentológiáig

Szendrei Janka életművében központi helyet foglalt el a töredékkutatás. 1981-ben publikált, mindmáig egyetlen zenei szempontú, a középkorral foglalkozók által ma is napi szinten forgatott, *A magyar középkor hangjegyes forrásai* c. töredékkatalógusa mellett a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben számos önálló tanulmányt szentelt egy-egy különösen fontos fragmentumnak, ismert és ismeretlen kódexek előkerült lapjainak. Mindezek mellett tanítványai, munkájának folytatói előtt valóságos kincsesbánya tárult föl, amikor néhány évvel ezelőtt birtokba vehették a Zenetudományi Intézet 202-es szobájában álló hatalmas, dossziékkal megtöltött szekrényt: Szendrei Janka töredékkutatói háttéranyagát, mely gondosan mappákba rendezve őrzi a középkori kottás kódextöredékek facsimiléit a hozzájuk fűzött aprólékos tartalmi-kodikológiai leírásokkal és paleográfiai elemzésekkel.

Előadásomban azt a folyamatot követem nyomon, mely a Szendrei-szekrény kéziratos jegyzetanyagának tanulmányozása, digitalizálása, adatbázisba foglalása felől vezetett el a Régi Zenetörténet Osztály *Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis* internetes oldalának megszületéséig.

DÉRI BALÁZS

Borsai Ilona első egyiptomi tanulmányútja

Borsai Ilona 1966 tavaszán jutott ki először Egyiptomba, hivatalos ösztöndíjjal. A tizenöt hónapos kint tartózkodás

célja a meghívók eredeti szándéka szerint az lehetett, hogy mint tapasztalt folklorista részt vegyen az Egyiptomi Folk-lór Intézet népzene gyűjtő és -lejegyző munkájában, amit Borsai becsületesen végzett is, de úgy tűnik, hamar felismerte: fontosabb feladata az, hogy a kopt egyház lényegében feltáratlan énekhagyománya kutatásának alapjait lefedtesse, amihez természetesen szükség volt a muszlim arab és a kopt keresztény paraszti kultúra megismerésére is. Mint a ZTI népzenei osztálya archívumában őrzött, ma már digitalizált anyagából látható, Borsai ezen túlmenően, városi, kairói gyűjtése révén módszeresen rögzítette lényegében minden hagyományos liturgiájú egyiptomi keresztény közösség liturgikus zenéjét, tehát bizonyos értelemben teljes keresztmetszetet kapunk a kopt orthodox és katolikus, görög orthodox, arab (melkita) orthodox és katolikus, nyugati szír (jakobita és szír katolikus), keleti szír (káldeus), maronita, etióp orthodox, örmény orthodox és katolikus egyházak istentiszteleti életéről is, még ha nem is olyan, a teljes egyházi évet lefedő mélységben, mint a kopt orthodoxokéről. Alexandria és Kairó mára lényegében eltűnt zsidó közösségeinek istentiszteleti zenéjét is alaposan dokumentálta: nem csak az általános pénteki-szombati istentiszteletet, hanem a nagyünnepeket is. Elérhető írásos beszámolóit értékes adatokat szolgáltatnak a gyűjtések és a feldolgozás körülményeiről, első tanulmányai, melyek csodáltnivaló zenei és filológiai képzettségről, elismerésre méltó áttekintőképességről és lényeglátásról tesznek tanúbizonyságot, egyrészt máris fontos összefoglalások, másrészt kijelölik a későbbi kutatás irányait (néhány kérdést, pl. műfajt, tárgyaló tanulmány maga is példát ad a részletes feldolgozásra), amelyeket, sajnos, Borsai, igen korai halála miatt, nem tudott folytatni, és amelyek lényegében azóta is folytatás nélkül maradtak.

FÖLDEVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

Az esztergomi rítus hat évszázada. A XI. századi források és a folytonosság kérdése

Szendrei Janka egyik kimagasló érdeme, hogy a magyarországi mise- és zsolozsmarítus XIII–XV. századi emlékei mellett minden elődjénél alaposabban kutatta és sokoldalúan elemezte a XI. századból fennmaradt püspöki szerkönyveket, az Esztergomi benedikcionálét és a Hartvik-agendát is. E korai források kapcsolata a későbbi, érett esztergomi gyakorlattal azonban részben homályban maradt, mégpedig két okból. Egyrészt azért, mert az esztergomi egyház első évszázadából nagyrészt azok a könyvtípusok, szertartások és szövegek állnak rendelkezésünkre, amelyek a későbbiekből hiányoznak, és fordítva, éppen azok hiányoznak, amelyek későbből fennmaradtak. Másrészt azért, mert a 80-as években meginduló tipológiai kutatások a szilárd szerkezetű rítusokból, mindenekelőtt a zsolozsmából indultak ki, és nem rendelkeztek sem elegendő adattal, sem kidolgozott módszerekkel a pontifikále és a rituále képlékenyebb szerkezetű rítusainak összevetéséhez. Az előadás az e két területen elért eredmények összefoglalásával igyekszik választ adni arra a kérdésre, hogy mennyiben maradt állandó, és mennyiben változott meg az esztergomi rítus az István-kori kezdetektől Pázmány-kori megszűnéséig.

GILÁNYI GABRIELLA

Esztergomi kódexsorozataink

új *Graduale Strigoniense*-töredékek fényében

A csonka 15. századi Esztergomi Antifonálékról (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I. 3c–d) az interdiszciplináris kutatások eddig négy alapvető dolgot derítettek ki: 1. az antifonálék nem tartoznak szorosan össze, 2. nem az esztergomi székesegyház közvetlen környezetében készültek, 3. Nagyszombatban kerültek az esztergomi káptalan birtokába, és csak a 19. században Esztergomba, 4. eredetileg kódexsorozatok részei lehettek.

Úgy tűnik, ismereteink tovább gyarapíthatók: a remekbe szabott díszkódexek zenei notációjának elemzése során ugyanis egy új fragmentumcsoport került figyelmünk középpontjába. Az idevágó, elsősorban graduálékhoz tartozó töredékeket speciális hangjelzésük, kiállításuk egyértelműen antifonáléinkhoz köti. Nem pusztán a notáció hasonlóságáról van itt szó, hanem a kapcsolatok többféle szintjéről: azonos műhelyről, talán azonos másolóról, sőt, azonos kódexről is. A csoport egyes darabjai magyar és szlovák gyűjteményekben lelhetők fel: néhányat Körmendy Kinga és Eva Veselovská kutatásaiból ismerünk, más darabokat a MTA BTK Régi Zenetörténeti Osztály töredékfotói között fedeztünk fel, továbbá könyvtári in situ kutatómunka során bővítettük a forráskört.

A jelentős felfedezés számos kérdést vet fel. A magyar gregoriánium legfontosabb emlékei közé tartozó zsolozsmaforrások graduále-párjaira bukkantunk? Hány sorozat azonosítható és hogyan, hová kapcsolódnak a fellelt fragmentumok? Végső soron: hol készülhettek a kötetek, mi tudható a használat helyéről? Az előadásban a vizsgálatok eddigi eredményeit összegzem.

PAPP ÁGNES

**„Cantionalia” – a liturgikus ének
retrospektív forrástípusa a középkor utáni
történelmi Magyarországon**

Előadásom kiindulópontjául két jelentős, kései papírkódex vizsgálatát választottam; mindkettő a valamikori Magyar Királyság területéről származik.

Az ún. częstochowai pálos *Cantuale* a magyar és a lengyel zenetörténészek előtt egyaránt jól ismert forrás. Segítségével következtetni lehet azokra a dallamokra is, amelyekről a középkori esztergomi úzus rendelkezésünkre álló forrásaiban nem, vagy alig maradt fenn dokumentum. Kottájában a pálosok tipikus, az esztergomi (magyar) kottatírást jellegzetes variánsban felmutató notációja ismerhető fel. Néhány évvel ezelőtt szükségesnek látszott a *Cantuale* datálásának felülvizsgálata, mivel kodikológiai érvek szóltak amellett, hogy nem keletkezhetett 1526 előtt.

A másik, jóval kevésbé ismert és kutatott kézirat a Székelyföldről származik a 16. századból, ma a csíksomlyói ferences kolostorban őrzik. Ez a *Cantionale* miseénekek egyedi válogatását és összeállítását tartalmazza, köztük számos olyan tételt, amely nem tartozott a középkori gregoriánus alaprepertoárjába.

E „Cantionale”-könyvek monografikus feldolgozása még éppen csak megkezdődött; új kutatási eredményekről egyelőre nem számolhatok be, és célom nem a részletes külső és tartalmi elemzés. A két liturgikus énekeskönyv párhuzamos bemutatásán keresztül és az összehasonlításba bevont további énekeskönyvek révén azoknak a leegyszerűsítve „Cantionalénak” nevezett késői, retrospektív liturgikus kéziratoknak általános jellemzőire szeretnék

rámutatni, amelyek virágkora láthatóan a reformáció és a török megszállás időszakára esett. Jellegzetességeik között első sorban említhető vegyes tartalmuk, amely alapján akár külön kötetekre lehetne szétbontani őket, egyes műfaji egységeiket különböző elnevezésekkel illetve.

SANDA ANNA

Zsolozsmák a *proprium* és *commune* határán: A húsvéti időszak *commune* tételkészletének rétegei és zenei stílusa

A zsolozsma *commune sanctorum* tételkészlete mintegy thesaurusként a *proprium de sanctis* kiegészítésére szolgál: a két repertoár kapcsolódási pontjai, a kapcsolat formája a properizáció folyamatában válik leginkább megragadhatóvá. A lazábban összekapcsolódó, gyűjtemény jellegű *commune sanctorum* repertoár egységesítő és rendszerező folyamatoknak nehezebben engedett; feltehetően kezdetben nem is volt elsődleges cél e tételkészlet tudatos rendszerezése.

Az ezredfordulót követően a szentek saját, új stílusú zsolozsmaciklusainak (*historiae*) ugrásszerű mennyiségbeli növekedésével a *commune* tételek liturgikus alkalmazási köre szűkebbé vált. Mégis a *commune* zsolozsmák folyamatos belső szerkezeti rögzülésének, a sanctoralétól való elkülönülésének, valamint a repertoár további tervszerű gyarapításának lehetünk tanúi.

Előadásomban a húsvéti időszak *commune sanctorum*-ának szerkezetét, a repertoár történeti rétegződését és zenei stílusát tárgyalom. A tételkészlet legrégebbi darabjai – az ún. „egyetemes alaprepertoár” részeként – egyko-

rúak lehetnek a *temporale* és *sanctorale* legrégebbi rétegével. A húsvéti *commune* ugyanakkor feltehetően csak a 12. század folyamán rögzült viszonylag szilárd szerkezetű zsolozsmává. Tételeit több húsvéti időben tartott szent ünnepének officiumaihoz (pl. Adalbert és György vértanú, Márk evangélista) is felhasználták. A zsolozsma rögzítésének folyamata, valamint propriumként való alkalmazása a késő középkori kreatív alkotómunka egyik példája. Vizsgálata újabb betekintést enged a *commune sanctorum* repertoár késő középkori alakításának módszerébe.

SZOLIVA GÁBRIEL OFM

Hagyománytisztelet és egyéni alakítás a zágrábi székesegyház 15. század eleji himnáriumban

A középkori zágrábi zsolozsmahagyomány páratlan emléke a Metropolitanska knjižnica MR 21-es jelzetű himnáriuma, pszaltérium-töredéke. A legutóbbi átfogó kutatás újabb eredményekkel gazdagította a kézirat történetére vonatkozó ismereteinket, pontosította annak datálását, és meghatározta helyét a zágrábi liturgiátörténetben. A himnáriumból kikapart dallamok vizsgálata mutatta meg, hogy miben állt a katedrális egykori himnuszkészletének domonkos „ihletettsége”, a szövegek összehasonlító vizsgálata pedig felfedte, hogy milyen egyéb forrásokra támaszkodva szerkesztették meg egyéni gyűjteményüket a katedrális középkori liturgusai.

EVA VESELOVSKÁ

***Ad honorem Janka Szendrei: Die Graner
Notation in der Slowakei – die neuesten
Forschungsergebnisse.***

Das Notationssystem, welches Janka Szendrei als Graner Notation bezeichnete, spielte im Rahmen der Entwicklung der ungarischen mittelalterlichen Musikkultur eine bedeutsame Rolle. Über einen breiten, etwa 500 Jahre dauernden Zeitraum war die Graner Notation eines der markanten Identitätsdokumente in der einzigartigen Tradition des mittelalterlichen Ungarns. Im Beitrag möchten wir kurz die neuentdeckten Fragmente mit Graner Notation aus der Slowakei vorstellen.

Támogatók:

NEMZETI KUTATÁSI,
FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Zenettudományi
Intézet**

Nemzeti Kulturális Alap

San ctus San ctus

Resonem⁹ pariter cū tripudiali uoce sonoreci

proco carmen modulād. San ctus dñs

de us sabāoth. Vicantem⁹ hodie melos exultem⁹

hilariter iucundit⁹ xpo nunc psallam⁹. Ple ni sunt

celi & terra glo ria tua. Sacramentū

typicū laudis harmonie uenerantes symphonie de

cantem⁹ digne. Qui sapna in excel sis

Manna pluui patrib⁹ Isach imolauit agnus pas

BIBLIOTHECA
MUSEI
2. ARIANIN